

Na konci roku 2013 vydalo renomované tübingenské nakladatelství svazek obsahující nejeden zajímavý pohled na jazyky z úhlu typologického a kontrastivního. I když jsou ústředními jazyky jednotlivých příspěvků především čeština a němčina, domnívám se, že by obsah knihy mohl být inspirativní i pro (kontrastivní) výzkum slovenštiny, neboť mnohé uveřejněné studie čerpají také z děl, v nichž je objektem bádání především slovenština: Ďurčo (1994) v článku Šichové, Bohušová (2008) v článku Schuppenera, Maceková (2007) v článku Valdřové nebo Gladrow[ová] (1996) v článku Žídkové a jiné.

Kniha je vlastně sborníkem příspěvků stejnojmenné konference. Příspěvky byly vybrány zjevně pečlivě a s dobrou vnitřní logikou tak, aby pokryly co možná nejširší spektrum jazykových struktur i aspektů lingvistického výzkumu. Jednoznačně tak rehabilituje označení „konferenční sborník“, jež se u hodnotících institucí stalo téměř vulgariem.

Rámec všech příspěvků vtyčuje úvodní kapitola autorů Ekkharda Königa a Marka Nekuly *Zum Verhältnis von kontrastiver Linguistik und Sprachtypologie*, v jejíž první části se věnují vymezení pojmů a především předmětu bádání kontrastivní lingvistiky a jazykové typologie. Obě vědecké oblasti pak syntetizují ve výzkumu lokálních a temporálních adpozic v angličtině, němčině, češtině a francouzštině, přičemž punktuálně přidávají i vhléd do jiných jazyků (finština, mandarínština, italština). Tento široký jazykový záběr zůstává pak v knize výjimkou. Ostatní výzkumy se věnují téměř výhradně srovnání dvěma jazyky.

Kapitola s názvem *Phraseologischer Vergleich Deutsch-Tschechisch und Typologie* je návodem a impulzem k tomu, jak přistupovat ke srovnávání frazeologismů. Problematice kontrastu s němčinou se věnovalo a věnuje mnoho českých (např. Čermák (2007, 2009), Šichová, 2013), slovenských [např. Ďurčo et al. (2015), Lišková (2010), Ondřčková (1992)], ale i maďarských (Földes, 1996) lingvistů, autorka Kateřina Šichová zde však (nově) apeluje na zohlednění typologie při určování míry ekvivalence. K tomu je jednoznačně výhodnější vyjít z významu fráze, jakkoliv je tento počín náročný, a srovnat pak formy v obou (všech) jazycích s přihlédnutím k typologickým specifikám. Nutno vyzdvihnout klasifikaci (ne)ekvivalence i metodický postup. Autorka obojí demonstruje na několika frázemech se somatickými komponenty. I když se jedná o stať především teoretickou, poněkud překvapí, že autorka podkládá teorii příklady pouze z jednojazyčných korpusů (DeReKo na IDS-Mannheim a Český národní korpus na ÚČNK v Praze) a nepoužila žádný korpus paralelní, např. InterCorp.

Marek Nekula v kapitole *Diminution im Deutschen und im Tschechischen aus typologischer Sicht* představuje svůj pohled na problematiku zdrobňování. Považuje deminuci za univerzální jev a deminutiva chápe přes tertium comparationis vlastně jako textový úsek. Vedle „klasických“ jednoslovných (syntetických) deminutiv, tedy slovních modifikací, považuje za deminutiva taktéž víceslovné útvary, které českým deminutivům v analytictějších jazycích často odpovídají, tedy tzv. analytická deminutiva. Typicky se jedná o základové slovo s determinantem (*klein* nebo *Klein-*, *little* apod.). Tento pohled je při zvoleném postupu a pojetí zcela legitimní, otázkou však zůstává, zda lze taková slovní uskupení považovat za deminutiva, zda se jedná skutečně o slovní modifikaci, což je jedna ze základních charakteristik deminutiv.

Celkem tři články sborníku se věnují problematice jazykového označení pohlavního rysu. Petr Nádeníček popisuje přechylování v němčině a v češtině, částečně poukazuje také na ruštinu. Přehledné popisy močnicích aparátů ve sledovaných jazycích a restrikce (fonetické, morfologické a sémantické) při tvoření slov označujících opačná pohlaví jsou jednoznačnými impulsy k dalšímu výzkumu. Polemická jsou však některá tvrzení o frekvenci užití: *Frau Professor* má sice v korpuse DWDS častější výskyt než *Frau Professorin* (viz str. 106), je zde ovšem nutná podrobnější analýza dokladů: ve starších dokumentech je nepřechýlený tvar, v novějších přechýlený. Lépe je rozložení vidět na statistikách korpusu DeReKo – tvar přechýlený ve spojení s *Frau* jednoznačně od roku 1980 stoupá.

Velmi podobné téma popisuje v článku *Ausdrucksmittel und Strategien der Sexusspezifizierung bei deutschen und tschechischen Substantiven* Dagmar Žídková. Vychází z popisů sexu v gramatikách, které pak systematizuje do tří stěžejních kategorií: 1) heteronyma, 2) morfologická modifikace (derivace), 3) kongruence, tedy syntaktická manifestace pohlaví u homonym (typ *ten/ta chot*). Za stěžejní část stati lze označit srovnání češtiny s němčinou, v jejímž úvodu autorka postuluje tři teze, které logicky vyplývají z popisů v gramatikách a vyvrací je srovnáním německých a českých příkladů.

Triádu k dichotomii označování pohlaví uzavírá příspěvek Jany Valdrové s názvem v podobě rétorické otázky (zjednodušeně): *Typologické rozdíly jako argument proti genderově neutrálnímu vyjadřování?* Na rozdíl od předešlých dvou statí k tématu je tato pojata především jazykově politicky. Autorka sleduje vývoj užívání genderově neutrálních formulací v českých zemích posledních zhruba dvaceti let a na několika příkladech poukazuje na nevhodnost používání generického maskulina, přidává návrhy na korektnější řešení a v několika případech je srovnává s němčinou. Připomíná také, že testování českých (provedla autorka sama), slovenských (Maceková, 2007) a německých (více autorů) rodilých mluvčích ukázalo, že generické maskulinum v mnoha kontextech nebývá vnímáno neutrálně. I z tohoto důvodu je text nutno považovat za apel.

K okrajové a často opomíjené oblasti jazyka se vyslovil Georg Schuppener. Pod názvem *Bildungsmuster von Onomatopoeitika im Deutschen und Tschechischen* srovnává formy českých a německých onomatopoeit s podobným významem ze tří hledisek: vokalického, konsonantického a iniciálního. I když, jak píše, se potýká s nedostatečným materiálovým základem (slovníky onomatopoeit neexistují), nachází zajímavé shody i rozdíly obou jazyků, jež lze zobecnit a částečně je připsat i rozdílům typologickým.

Zajímavou studii do knihy přispěla Barbara Schmiedtová. Přináší srovnání konceptualizace jazykové produkce, a to hned trilingválně: v češtině, němčině a ruštině. Jako stimuly použila obrazy znázorňující pohyby objektu k cíli. Technicky náročný výzkum dokládá zajímavé rozdíly i shody ve „vidění světa“ v tomto minisegmentu. Z výsledků je patrná blízkost konceptualizace německé a české – nikoliv české a ruské, jak by mohlo vyplývat z podobné typologie obou slovanských jazyků (především s ohledem na aspekt).

Titul sbírky textů, polemik a dokumentů sestavené Jochenem Klaußem (1997) o „skandální“ lásce J. W. Goetha k sedmnáctileté Ulrice „... keine Liebschaft war es nicht“ se stal názvem studie o dvojí (a vícere) negaci v němčině a češtině. Hans Wellmann v ní precizně vystihuje princip negace v němčině a v češtině, odmítá vliv češtiny a jiných okolních jazyků (např. i francouzštiny) na vícero negaci v němčině a připisuje ji v podstatě rozdílné funkci: zatímco v němčině je stylistickým prostředkem, v češtině se jedná o záležitost kongruence, tedy v pod-

statě záležitost gramatickou. Zajímavý postřeh (s odkazem na konzultaci s Markem Nekulou) se týká „akčního pole“ (scopus) české negace, které je zjevně menší než u německé negace. V tomto je srovnání velmi podobné např. i v užívání deminutiv. Česká deminutiva „zabarvuji“ text expresivně méně než německá (anglická), proto se jich v češtině užívá víc. Je jen škoda, že se autor nepokusil o rešerši paralelního korpusu a použil k přímému srovnání jako ukázkové věty data jednojazyčného korpusu mannheimského s „umělým“ (i když zdařilým) překladem.

Nenápadnými slůvky, které (často zásadně) dovedou měnit kontext, se věnuje Karsten Rin as. Srovnává německou gradační/intenzifikační částici *ganz* a její český protějšek *docela*. Hodnota této studie není jen v souhrnu pohledů a lišení funkcí těchto částic (v češtině také příslovce) a možností jejich překladů, nýbrž i v plauzibilitě výsledků. Autor sáhl po datech jednojazyčných i paralelních (jako jediný v této publikaci) korpusů a dokázal, že českému *docela* v němčině přesněji než částice *ganz* odpovídá *docela* jiná německá částice.

Dvě kapitoly knihy se věnují historickým textům, oba však s přesahem do současnosti. Helmut Keipert „znovu objevil“ *Berlaimontský konverzačník*, raně novověkou učebnici jazyků pro kupce, která dle autorových slov, ale i mojí zběžné rešerše v knihovnách, zůstala pro bohemistiku i kontrastivní výzkum zatím poněkud opomíjena. Z příkladových rozhovorů v latině, němčině a češtině autor tohoto příspěvku vybírá několik pragmatických elementů (tykáni/vykání/onikání, užití pragmatických modifikací tázací částice *co*) a podrobně popisuje jejich formy i funkce v kontrastu s němčinou a částečně i latinou. Vyzdvihuje také snahu neznámého autora české paralely o zjevně maximální přiblížení tehdejšímu jazykovému úzu. Autor si všímá i současné reality.

Další kapitola zkoumající kontrastivně češtinu a němčinu v jejich dřívějším historickém stadiu se věnuje morfologické kategorii času a jeho morfo-syntaktického vyjádření. Vlastimil Brom jako korpus použil jemu detailně známou *Dalimilovu kroniku*, dále německý a český překlad *Vita Caroli* a latinsky a česky psanou *Kroniku českou Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy* a její dva překlady do němčiny. Centrem pozornosti je futurum a rozdíly v jeho užití nejen mezi češtinou a němčinou, ale i v rámci němčiny samotné (jeden z německých překladů byl vyhotoven pravděpodobně severně od českého území, druhý jižně). Facit studie si klade otázku nad vzájemnými vlivy jazyků, jazykového transferu u bilingvních mluvčích i role překladatele.

Závěrečná stať je od Tilmána Bergra. Autor s obdivuhodně dokonalou aktivní znalostí (i hovorové) češtiny si klade otázku, jestli čeští puristé 19. století měli vliv na současný jazykový typ (podle Skaličky, 1951) češtiny. Na příkladech českých kompozit, nominalizací sloves do abstrakt, prefix(oid)ací a několika (morfo-)syntaktických prostředků v kontrastu s němčinou dochází k závěru, který vybízí k zamyšlení nad purismem, složitým vývojem češtiny a nad snahami o reglementaci jazyka.

Tato třešnička na dortu seskládaného z hodnotných příspěvků dovršuje svěží dílo, které obohatí nejen vědecké, ale i zainteresované laické publikum. I z toho důvodu záměrně zmiňuji výsledky některých studií a vše doporučuji četbu všech.

Bibliografie

BOHUŠOVÁ, Zuzana: Anlautende omatopoetische Konsonantencluster und Nuklei im Kontrast Deutsch-Slowakisch. In: Beiträge zu Sprache und Sprachen 6. Vorträge der 16.

Jahrestagung der Gesellschaft für Sprache und Sprachen. Ed. K. Pittner. München: Lincom 2008, s. 343 – 355.

ČERMÁK, František et al. (eds.): Slovník české frazeologie a idiomatiky 1., 2., 3., 4. Praha: Leda 2009. 507 s., 547 s., 1247 s., 1267 s.

ŘURČO, Peter – STEYER, Kathrin – HEIN, Katrin: Sprichwörter im Gebrauch. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2015. 168 s.

ŘURČO, Peter: Probleme der allgemeinen und kontrastiven Phraseologie. Heidelberg: Gross 1994. 219 s.

FÖLDES, Csaba: Deutsche Phraseologie kontrastiv: intra- und interlinguale Zugänge. Heidelberg: Groos 1996. 222 s.

GLADROW, Anneliese: Belebtheit, Personalität und Sexus im Tschechischen und Slowakischen im Vergleich mit dem Deutschen. In: Slawische und deutsche Sprachwelt. Eds. W. Gladrow – S. Heyl. Frankfurt: 1996, s. 196 – 202.

KLAUSS, Jochen: „... keine Liebschaft war es nicht“: eine Textsammlung. Zürich: Manesse-Verl. 1997. 127 s.

LÍŠKOVÁ, Danuša: Peniaze – banky – burzy. In: Odborný preklad 5. Eds. Ľ. Medvecká – J. Šoltys. Bratislava: AnaPress 2010, s. 22 – 34.

MACEKOVÁ, Johana: Rodové stereotypy v pracovných inzerátoch. Bratislava: Ústav aplikovanej psychológie, Univerzita Komenského v Bratislave 2007. 77 s.

ONDRČKOVÁ, Eva: Nemecko-slovenský slovník frazeologizmov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1992. 332 s.

SKALIČKA, Vladimír: Typ češtiny. Praha: Slovanské nakladatelství 1951. 96 s.

ŠICHOVÁ, Kateřina: „Mit Händen und Füßen reden.“ Verbale Phraseme im deutsch-tschechischen Vergleich. Tübingen: Groos 2013. 435 s.

Korpusy:

Český národní korpus. Praha: Ústav Českého národního korpusu, FF UK 2015. Dostupný na: <http://korpus.cz/>.

DeReKo: Deutsches Referenzkorpus. Mannheim: IDS 2015. Dostupný na: <http://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora>.

DWDS: Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften 2015. Dostupný na: <http://www.dwds.de/>

InterCorp. Verze 9. Praha: Ústav Českého národního korpusu, FF UK 2016. Dostupný na: <http://www.korpus.cz/intercorp/>

Tomáš Káňa

Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno